

DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB

INNSPILL
TIL

ARBEIDET MED EN
NY STORTINGSMELDING OM FORSKNING

Forord

I brev av 23.01.04 fra Det Kgl. Utdannings- og forskningsdepartement blir Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab invitert til å komme med synspunkter og innspill til departementets kommende forskningsmelding. Dette er en utfordring Selskabets gjerne tar imot, og derfor satte styret ned et utvalg som ble bedt om å fremme et forslag til innspill. Utvalget har bestått av klasseleder for de humanistiske fag, styremedlem professor Kristen Ringdal (sosiologi og statsvitenskap), styremedlem, professor Arne B. Johansen (arkeologi) og professor Einar Aas (fysikalsk elektronikk).

Utvalget la frem sitt forslag til innstilling for styret den 11. mai d.å. Etter en grundig diskusjon i styret, og andre konstruktive innspill, vedtok styret enstemmig å fremme den vedlagte og justerte teksten som Selskabets innspill overfor departementet.

Trondheim den 18. mai 2004

Karsten Jakobsen
Preses

Forslag til innspill fra DKNVS til arbeidet med en ny stortingsmelding om forskning (brev fra utdannings- og forskningsstatsråden 23/1-04).

1. Forskningens samfunnsrolle

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) har deltatt i norsk forskning og forskningsdebatt siden 1760. Derfor legger Selskabet vekt på å se forskning i bred samfunnssammenheng og langt tidsperspektiv. Ved å produsere ny kunnskap omformer forskningen virkeligheten. Mye som var utenkelig for hundre år siden er blitt hverdag i vår tid gjennom bidrag fra for eksempel filosofi, astronomi, biologi og fysikk.

For bare 10 år siden var det knapt noen som hadde hørt om nanoteknologi. For 70 år siden ville ingen høre på Alfred Wegener som snakket om platetektonikk. Først omkring 1970, 40 år etter at Wegener omkom på Grønland, ble teorien om de bevegelige jordplatene den store forløseren i geofysisk forskning. I dag har de fleste hørt om varmtvannskildene langs plateskjøtene på 4000 m havdyp og de merkelige livsformene som finnes i temperaturer over 100°C der. Det biologiske artsbegrep, som DKNVS' grunnlegger Johan Ernst Gunnerus utforsket i 1760-årene, har blitt alle menneskers eie, først og fremst gjennom det senere arbeidet til Charles Darwin. Også kunsten påvirkes av forskningen, slik man f.eks. ser det i forholdet mellom psykologi og diktning.

Denne omvandlingen av virkelighet vil være forskningens hovedvirkning i samfunnet også i framtiden. Men denne omvandlingen har både et materielt og et ikke-materielt aspekt. Derfor bør forskningsmeldingen søke en riktig balanse mellom den delen av forskningens samfunnsrolle som består i utvikling av næringslivet og andre praktiske virkninger, og den kulturelle/kunnskapsmessige delen. Forskningen skal inngå i tett og produktivt samarbeid med næringslivet, men samtidig skal den ha et bredere samfunnsperspektiv. Forskning er kultur i ordets videste forstand.

2. Status for norsk forskning.

Det bør arbeides mer med å gjøre opp status i norsk forskning slik at det kan høstes mer lærdom av det som er gjort. Herunder er det ønskelig at sammenhengen mellom innsats og resultat klargjøres bedre. Det har f.eks. vært satt i verk omorganiseringer med uklare mål og med uklar eller manglende kobling fra organisasjonsform til forskningskvalitet. Idealet er at man, før tiltak settes i verk, påviser klare mangler i det eksisterende, dernest har klare forbedringsmål, og endelig påviser en klar årsakssammenheng mellom foreslåtte tiltak og forbedringsmålene.

Det finnes betydelige muligheter til å lære av andres erfaringer: Både i Europa og resten av verden er det mangfoldige eksempler på ulike former for forskningsorganisering, herunder former for finansiering og for kobling til nærings- og kulturliv. Da kan man studere de ulike typer av suksess eller fiasko som karakteriserer de ulike formene. Selv om mange forhold er annerledes enn i Norge, vil dette være lærerikt.

Også norsk forskningshistorie kan gi lærdom for framtida: Det er for eksempel tankevekkende at Norge, med sine små ressurser, hadde forskning av beste internasjonale klasse over et bredt fagspektrum gjennom store deler av 1800-tallet og flere tiår inn på 1900-tallet. Innsatsene til

forskere som P. A. Munch, Sophus Bugge, Sophus Lie, Kristian Birkeland, O. Rygh, W. C. Brøgger, G. O. Sars og V. Bjerknes er gode eksempler.

Som eksempel på læringsbehov nevner vi at det nå gjøres betydelige omorganiseringer i norsk forskning ut fra den tanke at store enheter gir større avkastning av hver forsker enn det som oppnås i små enheter. DKNVS mener å ha observert at denne sammenhengen ikke er så sikker som sammenslåingsviljen kan tyde på. De viktige forskningsresultatene har påfallende ofte kommet fra små miljøer med tett og kollegialt forhold mellom medarbeiderne.

Det bør derfor settes klarere mål for norsk forskning, og det må konstateres hvilke hindringer som gjør at målene ikke nås. Dernest må det foreslås hvilke tiltak som skal settes i verk for å fjerne hindringene.

3. Utfordringer og muligheter.

En forutsetning for fruktbar forskning er forskningsmiljøer som gir den enkelte forsker virkelyst og skaperglede og åpner for den drivkraft som nysgjerrighet er, samtidig som forskningens praktiske nytte veies mot den plass kunnskap skal ha i det samlede livsmiljø. Det er en samfunnsoppgave å gi grobunn for slike miljøer. Forskere som gjør en god innsats i oppbygging av kraftige og forskervennlige miljøer og institusjoner må premieres. Det er lærerikt å studere hvordan nåtidens vellykkede forskningsinstitusjoner har vokst fram. Ofte bygger de på stor og uegennyttig innsats av noen få dyktige forskere som har vært så engasjert i sitt fag at de ville skape et miljø der det kunne leve videre.

Jevn rekruttering og skolering av gode forskertalenter er nødvendig dersom norsk forskning skal bli mer kraftfull og dynamisk. Potensielle rekrutter henter mye av sin informasjon fra etablerte forskere. Viktige faktorer som kan lokke de unge er at den enkelte forsker har mulighet til å arbeide helhetlig og langsiktig og ikke hindres f.eks. av at kunnskapsfeltet er oppdelt i forvaltning/forskning eller anvendt forskning/grunnforskning, eller fordi finansieringen er for tungvint. Hvordan samfunnet kan ha den politiske styring som også denne virksomheten må underlegges, er dermed den annonserte stortingsmeldingens største utfordring.

Det har vært riktig å satse på store forskningsprogrammer i områder der Norge har spesielle forutsetninger. Imidlertid er det en klar svakhet at ingen av satsingsområdene omfatter samfunnsvitenskap og humaniora. Disse fagene har stor betydning for verdiskaping gjennom for eksempel organisasjonsforskning, forskning om sykefravær, og forskning om norske bedrifters tilpasning i det internasjonale markedet. I tillegg gir disse fagene sentrale bidrag til kulturell verdiskaping gjennom å være med på å forme vår forståelse av oss selv som individer og som samfunn. Selskabet oppfordrer derfor Utdannings- og forskningsdepartementet til å foreslå et nytt satsingsområde innen samfunnsvitenskap og humaniora.

Satsingen på de nye SFF er positive både fordi nye midler kom inn i forskningen og fordi miljøene får trene seg i samarbeid. SFF var ment å skulle styrke grunnforskningen i Norge. Imidlertid har flere av de nye sentrene et større preg av anvendt forskning enn av grunnforskning. Derfor bør en ved opprettelse av nye sentre ta enda sterkere hensyn til innslaget av grunnforskning. Videre bør en i oppfølgingen se nærmere på den faglige balanse mellom teknologisk og naturvitenskapelig forskning på den ene siden og et konsept som bedre kan mønstre samfunnsfagene og de humanistiske fag. Det er i denne sammenheng viktig å se på lignende tiltak i andre land.

Selv om vi ser positivt på konsentrasjon om kjerneområder er det viktig at det utvikles en balanse mellom store forskningsprogrammer på den ene siden og individuell, nysgjerrighetsstyrt forskning på den andre. Det er vår erfaring at de gode problemstillinger og de nyskapende forskningsresultater normalt ligger utenfor samstemmighetens og de store utredningers område. Eksemplet Wegener er bare ett av tallrike vitnemål om dette. Forskningsmeldingen bør derfor rå til at det satses forholdsvis mer på fri, nysgjerrighetsstyrt forskning enn i dag. Slik forskning gir også den beste innsatsvilje og lojalitet mot institusjon. Dette gir fleksibilitet og god beredskap mot uventede kunnskapsutfordringer.

Internasjonalisering av forskning er viktig, men den må avveies mot behovet for lokal kunnskapsutvikling. Uten tvil trenger Norge kunnskapstyper som harmonerer med norske natur- og kulturtrekk og som derfor kan være særpreget norske. Det er for eksempel historisk tankevekkende at svært lite av teknologien for fangst og bearbeiding av fisk er utviklet i Norge. Lokalrettet kunnskapsstrev må ikke drepes i misforstått internasjonaliseringsiver. Det som skal være av internasjonal standard er ikke forskningens innhold, men kvaliteten.

Det må vurderes hvilke forskningsområder som skal opprettholdes i Norge. Når små miljøer slås sammen til større enheter, og dersom næringsnyttige disipliner prioriteres, vil det lett skje at små kunnskapsområder forfaller og dør bort. Er et miljø først borte, vil det i praksis være umulig å bygge det opp igjen innenfor rimelige tidsrammer og med rimelig ressursforbruk. Vil man fjerne fag fra den norske forskningsporteføljen, bør også det gjøres åpent og etter en klar vurdering. Det er bl.a. viktig å avveie den rolle som studenttall skal spille i tildelingen av ressurser. Når studenter velger studium, driver de ikke forskningspolitikk, men næringsøk.

Hvordan skal begrepet "behov for forskning" innarbeides i stortingsmeldingen? Det er ikke mulig å ha "behov" for en forskning som har ukjente resultater, slik mye god forskning preges av. En stor utfordring blir å peke på hvilke brede områder det bør forskes på. Forskning med forutsigelige resultater bærer oftere preg av å være "utredning/utvikling" enn "forskning". Altså bør ikke "forskningsbehov" brukes som en vesentlig begrunnelse for tiltak i stortingsmeldingen.

Målet om å bringe Norges forskningsinnsats opp på gjennomsnittet for OECD virker lite ambisiøst. Norge burde ha som mål å være blant de beste. Dersom Norges mål for deltakelse i OL hadde vært uttalt som å komme på midten av resultatlistene, ville det vakt oppmerksomhet og protest. Det burde være like problematisk å satse middelmådig på norsk forskning.

Forskningsmeldingen bør fremstå som en spydspiss inn i framtida for det norske kunnskapshusholdet. Det er derfor verd å overveie om forskningsmeldingen bør inneholde en fordypning innen spørsmålet om den egentlig nyskapende forskningen. Da kunne de kompliserte spørsmålene omkring kunnskapsdynamikk få en grundigere behandling enn de fikk i forrige forskningsmelding. Bruk av naturressurser og kommersialisering av kunnskap kunne kanskje behandles mer tilfredsstillende i en egen bolk om innovasjon og kunnskapsbruk i næringslivet. En konsentrert oppmerksomhet om dette ville være nyttig for Norge i den næringshistoriske situasjon landet står nå. Der ville forrige forskningsmeldings første setning passe godt: "Norge er et land velsignet med rike naturressurser."